

ضرورت وحی در شناخت مبدأ متعال

اعظم دولت آبادی^۱

چکیده

وحی به عنوان وسیله‌ای ضروری برای شناخت مبدأ متعال و هدایت انسان به سوی کمال و سعادت مطرح است. عقل و حس به تنهایی قادر به درک کامل حقایق الهی و مراتب مطلوبیت نیستند و محدودیت‌های آنها باعث نیاز به راهی فراتر از شناخت عقلی می‌شود. از این رو، خداوند به حکمت خود، برگزیدگانی را به عنوان پیامبران برانگیخته و به وسیله وحی، حقایق غیبی، احکام شرعی و راه‌های تکامل را به انسان‌ها ابلاغ کرده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد وحی به عنوان یک ادراک غیبی و کشف تام الهی، تنها از طریق پیامبران و اولیای کامل قابل دریافت است و شناخت آن برای عموم مردم از طریق پیامبر و آموزه‌های وحیانی میسر می‌شود. این پژوهش با موضوع «ضرورت وحی در شناخت مبدأ متعال» با عناوین ۱. ضرورت وحی ۲. یادآوری فطریات و امداد عقل در شناخت مبدأ ۳. ضرورت وحی از منظر قرآن کریم ۴. ضرورت وحی در آینه روایات ۵. ضرورت وحی از منظر حکما بررسی شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد وحی در شناخت مبدأ متعال ضرورت دارد؛ زیرا عقل و حس

^۱ طلبه سطح ۲، استان تهران - شهرستان اسلامشهر، حوزه علمیه الزهرا سلام الله

انسان محدودیت‌هایی دارند و نمی‌توانند به تنهایی تمام معارف و احکام لازم برای هدایت و تکامل انسان را فراهم کنند.

واژگان کلیدی: شناخت، ضرورت، مبدأ، وحی

مقدمه

شناخت مبدأ متعال، یعنی خداوند یکتا و خالق هستی، یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های فکری و فلسفی انسان‌ها در طول تاریخ بوده است. عقل و تجربه، هرچند ابزارهای مهمی برای رسیدن به شناخت‌های مختلف هستند، اما در حوزه حقایق غیبی و متعالی محدودیت‌هایی دارند و نمی‌توانند به تنهایی پاسخگوی همه پرسش‌های بنیادین درباره مبدأ و هدف آفرینش باشند. از این رو، وحی به عنوان یک منبع غیبی و الهی، نقشی اساسی در هدایت انسان‌ها به سوی شناخت کامل و صحیح خداوند ایفا می‌کند. وحی پدیده‌ای است که اولین پیامبر و نخستین انسان برگزیده و برخی دیگر از بندگان شایسته، توسط آن با خداوند تعالی ارتباط برقرار کرده‌اند تا برنامه رستگاری سعادت جاودانی را از او دریافت و برای راهنمایی و هدایت بشریت به قله‌های کمال انسانی به آنها ابلاغ کنند. این شعور مرموز نه تنها امکان دارد، بلکه تحقق و وقوع نیز یافته است. وحی، پیام الهی است که از سوی خداوند به پیامبران ارسال می‌شود تا حقایق غیبی، قوانین شرعی و راهنمایی‌های لازم برای زندگی انسان‌ها را آشکار سازد. این ارتباط مستقیم و الهی، زمینه‌ساز دستیابی به معرفتی فراتر از عقل و تجربه است و امکان شناخت مبدأ متعال را به صورت جامع و کامل فراهم می‌آورد. ضرورت وحی در این زمینه، نه تنها از منظر دینی بلکه از دیدگاه فلسفی و کلامی نیز قابل اثبات است و نشان می‌دهد که بدون وحی، شناخت انسان از

خداوند ناقص و ناکافی خواهد بود. در این مقاله، به بررسی ضرورت وحی در شناخت مبدأ متعال پرداخته می‌شود و نقش آن در تکمیل عقل و هدایت انسان به سوی کمال و سعادت مورد تحلیل قرار می‌گیرد. همچنین، محدودیت‌های عقل و اهمیت وحی به عنوان واسطه‌ای الهی برای انتقال حقایق غیبی مورد بحث قرار خواهد گرفت. هدف این پژوهش، روشن ساختن جایگاه وحی در فرآیند شناخت خداوند و تأکید بر اهمیت آن در زندگی انسان‌ها است.

این پژوهش که با روش اسنادی – کتابخانه‌ای تدوین شده است، در پی پاسخ به این پرسش که ضرورت وحی در شناخت مبدأ متعال چیست؟ چرا وحی برای شناخت مبدأ متعال ضروری است؟ ضرورت وحی در اندیشه متکلمان مسلمان چیست؟

این پژوهش در حد توان، با تبیین ضرورت وحی به بررسی و شرایط آن و نیز یادآوری فطریات و عقل از منظر قرآن و روایات پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد هر چند خداوند در سرشت بهترین آفریده خود، یعنی انسان، قوه عاقله و فطرت در شناخت آفریدگار را نهادینه کرده است، اما چه بسا قوه عاقله با لایه‌ها و حجاب‌های معرفتی رو به افول و خاموشی گذارد و فطرت و سرشت پاک انسانی با غرایض و هوس‌های مادی و تبلیغات مسموم اغفال شود. نیم‌نگاهی به تاریخ پیامبران و تاریخ معاصر، وجود انسان‌های ملحد را نشان می‌دهد که با بهانه‌های گوناگون در اصل وجود خداوند تردید می‌کردند. امروزه فیلسوفان ملحد دین، ادله اثبات وجود خداوند را (به گمان خود) به تیغ نقد کشیده‌اند که مدعای آنان بر بعضی انسان‌ها بی‌تأثیر نیست. براین اساس عاملی غیر از طریق فطرت و درون انسان باید خطوط اصلی سعادت بشر را در تمام ابعاد مادی، معنوی، دنیوی و آخرتی ترسیم کند و آن، تنها راه وحی و قانون و شریعت الهی است و عقل به دلیل مواجه بودن با محدودیت نمی‌تواند جایگزین وحی شود.

تاکنون تحقیقاتی در این زمینه انجام شده است از جمله کتاب «وحی‌شناسی» که توسط نشر بیکران دانش به چاپ رسیده است. این کتاب به بررسی ابعاد مختلف وحی می‌پردازد و نقش آن را به عنوان

یک پدیده الهی فراتر از عقل و حس تحلیل می‌کند. همچنین این کتاب به تبیین ضرورت وحی، اقسام آن و پاسخ به شبهات درباره کیفیت نزول وحی می‌پردازد. اهمیت کتاب در این است که وحی را به عنوان راهنمایی جامع و مستدل برای هدایت انسان معرفی می‌کند که بدون آن، شناخت کامل خداوند و معارف الهی ممکن نیست. کتاب دیگر «ضرورت وحی برای تشخیص راه تکامل» نوشته علامه مصباح یزدی است. این اثر به ضرورت وحی از منظر حکمت و فلسفه اسلامی می‌پردازد و تأکید می‌کند که عقل به تنهایی نمی‌تواند همه حقایق الهی و راه‌های کمال را بشناسد. کتاب به تفصیل نقش وحی در تعیین واجبات، محرمات و مراتب تکامل انسان را شرح می‌دهد و نشان می‌دهد که وحی مکمل عقل و راهنمای قطعی برای رسیدن به سعادت و کمال است. همچنین مقالات «ضرورت و حقیقت وحی از نظر ملاصدرا» نوشته حمید عرب مختاری است. این مقاله به بررسی جایگاه وحی در فلسفه و کلام ملاصدرا می‌پردازد و اثبات می‌کند که انسان به تنهایی از رشد عقل نظری و عملی و اجرای عدالت عاجز است و بنابراین نیازمند دستگیری الهی از طریق وحی است. این مقاله تبیین می‌کند که وحی نه تنها یک تجربه درونی نیست بلکه حقیقتی عقلی و قابل مشاهده به صورت تنزل مثالی دارد و پیامبر با چشم و گوش جسمانی فرشته وحی را می‌بیند و می‌شنود. این تحلیل، فهم عمیق‌تری از آیات و روایات درباره وحی فراهم می‌آورد. مقاله دیگر «وحی پیامبرانه» نوشته دکتر محمدجواد رودگر است. این مقاله به بررسی ماهیت، حقیقت، قلمرو و گستره وحی به عنوان جوهره معرفت دینی و رکن آموزه‌های اسلامی می‌پردازد و تأکید می‌کند که وحی پدیده‌ای مستقل و ویژه پیامبران است که با تجربه‌های عرفانی و درونی تفاوت‌های اساسی دارد. همچنین نقش پیامبران معصوم در دریافت، نگهداری و ابلاغ وحی به مردم در سه مرحله مورد توجه قرار گرفته است. این دو مقاله به صورت تخصصی ضرورت وحی را از منظر فلسفی، کلامی و عرفانی بررسی کرده و برای مطالعه عمیق‌تر و علمی در این حوزه بسیار مفید هستند. یافته‌ها تأکید می‌کنند که وحی به عنوان یک راهنمای غیبی و کامل‌کننده عقل، برای شناخت مبدأ متعال و

تحقق کمال انسانی ضروری است و بدون آن، درک حقایق الهی و هدایت صحیح انسان‌ها ممکن نیست. مقاله حاضر بطریق نوین ضرورت وحی در شناخت مبدأ متعال را با عناوینی بررسی نموده است.

۱. مفهوم شناسی

۱،۱ در لغت‌نامه دهخدا، کلمه «وحی» معانی متعددی دارد که مهم‌ترین آنها عبارتند از: آواز یا صدایی که در میان مردم یا غیر آنان باشد. اشاره، سخن نرم، اعلام در خفا و پیغام خدا. هر چیزی که به صورت کلام، نوشته، پیغام یا اشاره به دیگری القا و تفهیم شود. کلام خداوند که به پیامبران نازل می‌گردد^۱.

۲،۱ راغب می‌گوید وحی در لغت به معنای اشاره سریع آمده است. از این رو به کارهای سریع وحی گفته می‌شود و نیز به سخنان مخفیانه، رمزی و کنایه‌ای که با سرعت رد و بدل می‌شوند، اعم از اینکه در قالب کلام یا کلمه مکتوب یا ملفوظ باشد وحی اطلاق می‌گردد. همچنین کلام الهی که به انبیا و اولیا القا می‌گردد، وحی می‌گویند^۲.

وحی در قرآن کریم در معنای وسیعی به کار رفته است و دو نوع قولی و فعلی دارد که شامل وحی به انسان اعم از نبی، سوره شعرا، آیه ۱۹۳ و غیر نبی سوره قصص آیه ۷ و همچنین غیر انسان سوره نحل آیه ۶۸ می‌شود. استاد جوادی آملی در این باره می‌فرماید محور وحی خدا گاهی علم‌یست یعنی مطلب علمی القا می‌شود که با قطع یقین جزم و مانند آن همراه است زمانی عملی است یعنی کاری افزای می‌شود که با اراده نیت قصد عزم و نظیر آن همراه است^۳.

۲. ضرورت وحی

وحی عبارت است از تفهیم سریع، رمزی و نهانی حقایق و معارفی از جانب خداوند به برخی از بندگان برگزیده خویش که از طرقی غیر از راه‌های شناخته شده معرفت همانند شیوه‌های حسی، تجربی، عقلی و کشف و شهود عرفانی به دست می‌آید. در نظر متکلمان مسلمان، وحی پدیده‌ای است که تکامل بشر بدان بستگی داشته و همچنین برای حفظ و بقای نوع انسانی و جلوگیری از فساد و ظلم و

^۱ لغت‌نامه دهخدا

^۲ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ق، ۸۵۸

^۳ جوادی آملی ۱۳۷۸-۱۳۹۸، ۲۱/۳۶۸، ۳۷۲، ۳۷۴، ۳/۴۳۶

عَلَيْهَا، فرمود: لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ؛ در آفرینش الهی دگرگونی نیست! مقتضای حکمت الهی این است که راه دیگری ورای حس و عقل برای شناختن مسیر تکامل همه جانبه، در اختیار بشر قرار دهد؛ تا انسانها بتوانند مستقیماً یا با وساطت فرد یا افراد دیگری از آن بهره مند شوند؛ و آن همان راه «وحی» است که در اختیار انبیاء(ع) قرار داده شده است و ایشان به طور مستقیم و دیگران به وسیله ایشان، از آن بهره مند می شوند و آنچه را برای رسیدن به سعادت و کمال نهایی لازم است، فرا می گیرند. از نظر ابن سینا محال است، خداوند وجود انسان برتر قانونگذار و مجری عدالت گستر را در جامعه بشری نخواهد. پس، بعثت انبیا ضروری است.^۳ در تشریح دین فقط کمال طبیعی انسان مد نظر نبوده است، بلکه به حقیقت وجود انسان توجه شده و کمال روحی و جسمی، هر دو و رسیدن به سعادت مادی و معنوی انسان، هدف دین می باشد.^۴

در این زمینه «اتین ژیلسون» در تبیین فلسفه «توماس آکویناس» می نویسد: آیا خدا روا می بیند که حقایق فلسفی قابل قبول عقل را از طریق وحی به مردم افاضه کند؟ جواب این است که هرگاه این حقایق در زمره اموری باشد که علم بدان ها برای نجات بشر ضرورت دارد، چنین افاضه ای حاصل می شود. اگر جز این می بود، این حقایق و نجاتی که مشروط بدان هاست منحصر به تعداد محدودی از مردم می شد و دیگران خواه به سبب حرمان از نور فطری عقل، خواه به دلیل فقدان فراغ و فرصت برای بحث و فحص، خواه به جهت عدم جرأت به مطالعه و تحقیق از این موهبت محروم می ماندند. علاوه بر

^۱ طباطبایی، بی تا: ج ۱۶، ص ۱۷۹

^۲ نگا: محمد تقی مصباح یزدی، آموزش عقاید، مجلد اول، صص ۲۱۵ - ۲۱۲ و علامه سید محمدحسین طباطبایی، آموزش دین، صص ۶۹ - ۶۸

^۳ ابن سینا، الشفاء: الالهیات، صص ۴۴۱ - ۴۴۳

^۴ محمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۱۳۳

این، کسانی هم که قادر به تحصیل این حقایق بودند رنج فراوان در این راه می بردند و مدت مدیدی از عمر آنان در تفکر می گذشت، و اکثر ایام حیات شان در جهلی که می توانست منشأ خطر باشد سپری می شد!

بنابراین از منظر حکما، وحی فرآیندی پیچیده و چندمرحله‌ای است که پیامبر را به عالم معارف الهی متصل می کند و نتیجه آن استکمال عقل و کمال معنوی پیامبر و انتقال پیام خداوند به بشر به صورت کامل و بدون تحریف است.

نتیجه گیری

ضرورت وحی به عنوان یکی از اصول بنیادین دین اسلام و محور اصلی هدایت بشر، از دیدگاه قرآن و روایات معصومان کاملاً روشن و غیرقابل انکار است. عقل انسانی هرچند وسیله‌ای مهم برای شناخت و فهم جهان است، اما به دلیل محدودیت‌های ذاتی خود، قادر به درک کامل حقایق غیبی، احکام شرعی و راه‌های کمال و سعادت نیست. در این شرایط، وحی به عنوان واسطه‌ای الهی، نقش مکمل عقل را ایفا می کند و معارف و دستورات خداوند را به صورت دقیق، کامل و بدون تحریف به انسان‌ها منتقل می‌سازد. وحی علاوه بر انتقال دانش و قوانین الهی، باعث تثبیت نظم اجتماعی، اخلاقی و معنوی در جامعه می‌شود و انسان را در مسیر رشد و تکامل معنوی قرار می‌دهد. همچنین، وحی نشان‌دهنده لطف و رحمت خداوند نسبت به بندگان است که آن‌ها را از گمراهی و انحراف نجات می‌دهد و راه رسیدن به سعادت حقیقی را هموار می‌کند. این پژوهش موضوع «ضرورت وحی در شناخت مبدأ متعال» را با

^۱ اتین ژیلسون، روح فلسفه قرون وسطی، ترجمه ع. داودی، ص ۵۳، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ دوم، ۱۳۷۰ ش

عناوین ۱. ضرورت وحی ۲. یادآوری فطریات و امداد عقل در شناخت مبدأ ۳. ضرورت وحی از منظر قرآن کریم ۴. ضرورت وحی در آینه روایات ۵. ضرورت وحی از منظر حکما بررسی نموده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که وحی، پایه و اساس ارتباط مستقیم خداوند با انسان‌ها و کلید اصلی تحقق هدف خلقت است و بدون آن، هدایت صحیح و کامل بشر ممکن نخواهد بود. بنابراین، ضرورت وحی از منظر قرآن و روایات، امری بدیهی و حیاتی است که نقش بی‌بدیلی در شکل‌دهی به زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها دارد؛ زیرا انسان برای رسیدن به قله‌های سعادت و کمال و هدایت به سوی خوش‌بختی جاودانی در تکاپو و تلاش است که باید از طریقی بدان نایل شود؛ و آن طریق نمی‌تواند فطرت، درون و از وجود خود انسان باشد، در نتیجه، عاملی غیر از طریق فطرت و درون انسان باید خطوط اصلی سعادت بشر را در تمام ابعاد مادی، معنوی، دنیوی، آخرتی ترسیم کند و آن، تنها راه وحی و قانون و شریعت الهی است. از طرفی، برای جلوگیری از فساد و ظلم و جور و هرج و مرج که باعث برهم زدن نظام معاش زندگی انسان است، عاملی لازم است که این اختلاف و اختلال را بر طرف سازد تا هر کسی به حق خود دست یابد و آن عامل، حاکمیت عدالت است که از طریق وحی تحقق پذیر است. همچنین انسان از موهبت عقل برخوردار است و آموزه‌های پیامبران مخالف و ناسازگار با عقل و دریافته‌های عقلی نیست، ولی افق دید و نورافشانی و روشننگری عقل محدود است؛ بدین سان، ضرورت وحی در شناخت مبدأ متعال آشکار و نمایان است.

منابع:

*قرآن کریم

۱. ابن سینا، حسین بن عبدالله، الاشارات و التنبيهات، تصحيح سيد حسن مشكان طبسى، تهران، كتابخانه فارابى.

۲. ابن سینا، حسین بن عبدالله، ترجمه الهیات شفا، موسسه بوستان کتاب، مترجم: محمد محمدی گیلانی، تهران، ۱۳۷۹ ش

۳. ابن سینا، حسین بن عبدالله، الاشارات و التنبيهات با شرح خواجه نصیرالدین طوسی و شرح قطب‌الدین رازی، قم، بلاغه. ۱۳۷۵ ش

۴. اتین ژیلسون، روح فلسفه قرون وسطی، ترجمه ع. داودی، ص ۵۳، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ دوم، ۱۳۷۰ ش

۵. آملی، عبدالله، تفسیر تسنیم، دفتر نشر آثار آیت‌الله جوادی آملی (اسراء)، ۱۳۶۶ ش

۶. بخاری جعفی، محمد بن اسماعیل، صحیح البخاری. ناشر: دار طوق النجاة، ۱۴۲۲ ق

۷. جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۷۸، شریعت در آینه معرفت، چ دوم، قم، اسراء.

۸. حلی، حسن بن یوسف بن المطهر الأسدی، کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد، جماعه المدرسین فی الحوزه العلمیه بقم، موسسه النشر الاسلامی، قم، ۱۳۸۸ ش

۹. خرازی، سید محسن، بدایته المعارف، الالهیه فی شرح عقائد الامامیه، چ دوم، قم، مرکز مدیریت حوزة علمیه، ۱۳۶۷ ش

۱۰. راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ المفردات فی غریب القرآن، دارالعلم الدار الشامیة، تحقیق صفوان عدنان داودی، دمشق، ۴۱۲ ق

۱۱. روسو، ژان راک، قراردادهای اجتماعی، ترجمه غلامحسین زیرک زاده، چ هفتم، تهران، ادیب، ۱۳۶۸

۱۲. سبحانی، جعفر، محاضرات فی الهیات، تلخیص علی ربانی گلپایگانی، چ سوم، قم، موسسه نشر اسلامی، ۱۴۱۶ ق

۱۳. طباطبائی، سیدمحمد حسین، بی تا، وحی و یا شعور مرموز، قم، دارالفکر.

۱۴. طباطبائی، محمدحسین، المیزان فی تفسیرالقرآن، چ سوم، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات،

۱۳۹۳ ش

۱۵. طوسی، خواجه نصیرالدین، تلخیص المحصل، چ دوم، بیروت، دارالاضواء، ۱۴۰۵ ق

۱۶. قواعد العقائد، تحقیق علی ربانی گلپایگانی، قم، مرکز مدیریت حوزه علمیه، ۱۴۱۶ ق

۱۷. عزیزی، حسین و همکاران، اندیشه اسلامی ۲، قم، معارف، ۱۳۸۴ ش

۱۸. شیرازی، صدرالدین محمد بن ابراهیم، مفاتیح الغیب، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۸۶

ش

۱۹. مطهری، مرتضی، آشنایی با قرآن، صدرا، تهران، ۱۳۸۹ ش

۲۰. مطهری، مرتضی، انسان و ایمان، صدرا، تهران، ۱۳۷۴ ش

۲۱. مصباح یزدی، محمد تقی، آموزش عقاید، مجلد اول، شرکت چاپ و نشر بین الملل، تهران، ۱۳۸۳ ش

مقالات:

۲۲. دادجو، یدالله، ضرورت وحی در اندیشه متکلمان مسلمان، نشریه معرفت، (پیاپی ۲۱۶)، آذر ۱۳۹۴

شماره ۹

۲۳. دستجردی، مصطفی، ضرورت وحی، مجله معرفت، شماره ۶۰

۲۴. باجی، نصره؛ شمخی، مینا، پدیده وحی بر رسول خدا ص در آینه روایات، نشریه حدیث و اندیشه

۲۶. کتابخانه مجازی نورمگز

۲۷. کتابخانه دیجیتال تبیان